https://doi.org/10.14456/jeir.2024.58

การวิเคราะห์สถานภาพของหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

Analysis of the Status of the Agencies Role in Promoting Access to Education and Learning for Children and Youth Outside the Education System

สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล[1], เทพสุดา จิวตระกูล[2] และ ศรัญญา รณศิริ[3]

Suwithida Charungkaittikul[1], Thapsuda Jiotrakul[2] and Saranya Ronsiri[3]

[1]คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, [2,3]นักวิจัยอิสระ

[1]Faculty of Education, Chulalongkorn University, Thailand, [2,3]Independent Scholar

Corresponding Author, E-mail: [3]saranya.ron@gmail.com

Received December 3, 2023; **Revised** December 21, 2023; **Accepted** February 21, 2024

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หน้าที่ ความรับผิดชอบ และแนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินงานของหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา งานวิจัยนี้ได้ดำเนินการบนพื้นฐานแนวคิดการตีความหมาย โดยออกแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เรื่อง เก็บข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกตัวแทนผู้ทำงานจาก 21 หน่วยงานจากทั่วประเทศไทยที่มีผลงานเกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า หน้าที่ และความรับผิดชอบของหน่วยงาน มี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) หน่วยงานที่มีบทบาทในการปฏิบัติงานเพื่อเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ทำงานดูแลเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ร่วมจัดการศึกษา การเรียนรู้นอกเวลาเรียน และจัดกิจกรรมเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ให้เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา 2) หน่วยงานที่มีบทบาทในการให้กรอบนโยบายการปฏิบัติงาน เน้นการผลักดันนโยบายในการทำงาน และประสานความร่วมมือ และ 3) หน่วยงานที่ทำงานให้การสนับสนุนการผลักดันโครงการเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา และให้ทุนสนับสนุนการทำงานแก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส รวมถึงการติดตามและประเมินผล โดยแนวการปฏิบัติที่ดีในการทำงานของหน่วยงานมี 4 ประเด็น ได้แก่ 1) การส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2) การส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิตและฝึกอาชีพ 3) การดูแลสุขภาพ และ 4) การดูแลความปลอดภัยในชีวิต ซึ่งข้อจำกัดในการดำเนินงานของ

หน่วยงาน ได้แก่ ข้อจำกัดด้านบุคลากร การทำงานส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น การทำงานในพื้นที่ และงบประมาณการดำเนินการ

คำสำคัญ: การส่งเสริมการศึกษา; การเรียนรู้ตลอดชีวิต; เด็กและเยาวชนนอกระบบ

Abstract

This study purpose to analyze the status, responsibilities, and operational of the agencies role in promoting access to education and learning for children and youth outside the education system. This research was conducted based on the concept of interpretivism with qualitative research by narrative analysis. Data were collected through document study and in-depth interviews with representatives from 21 agencies from all over Thailand who working with children and youth outside the education system. The results found that the duties and responsibilities of agencies have three characteristics: 1) the agencies have a role in working with children and youth outside the education system. It is a unit working to co-organize education Learning outside of school hours for children and youth and organize activities on various occasions for children and youth outside the education system, 2) the agencies have a role in providing operational policy frameworks emphasis on pushing for policy in work and cooperate with various agencies in working with children and youth outside the education system, and 3) the agencies provide support and/or funding for work, pushing forward projects to develop children and youth outside the education system including monitoring and evaluation. The guidelines for good practices of the agencies working have 4 issues: 1) promoting basic education, 2) promoting learning life skills and vocational training, 3) caring for the health of children and youth, and 4) life safety care. In addition, limitations in the agency's operations were found the personnel limitations, working to encourage children and youth in care to receive higher education, working in the area, and operating budget.

Keywords: Promoting Education; Lifelong Learning; Children and Youth Outside The System

บทนำ

การส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาในประเทศไทย บทบาทหน้าที่หลักส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งในหลายหน่วยงานได้กำหนดนโยบายเพื่อช่วยเหลือกลุ่มเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส อาทิ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงแรงงาน กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงมหาดไทย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานของสำนักงานกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ได้มีการเก็บข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาเป็นรายบุคคล และจัดทำแผนช่วยเหลือรายกรณีโดยทีมสหวิชาชีพ มีการสนับสนุนทุนการศึกษาและพัฒนาอาชีพเบื้องต้นกรณีละ 4,000 บาท และจัดระบบพี่เลี้ยงติดตามการช่วยเหลือรายคนเพื่อป้องกันการหลุดออกนอกระบบการศึกษาซ้ำ และมีการสนับสนุนเงินอุดหนุนนักเรียนยากจนพิเศษแบบมีเงื่อนไข (Conditional Cash Transfer: CCT) สำหรับบรรเทาอุปสรรคการมาเรียน และสนับสนุนสถานศึกษาให้สามารถส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษาและพัฒนาการของนักเรียนที่สอดคล้องกับความถนัดและความต้องการตามศักยภาพ (The Equitable Education Fund, 2019)

ทั้งนี้ นอกเหนือจากหน่วยงานภาครัฐแล้วยังมีองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรเป็นหน่วยงานที่สำคัญที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา โดยมีองค์กรลักษณะดังกล่าวหลายแห่งในประเทศไทยที่ทำหน้าที่ค้นหา ติดตาม และใช้การศึกษาในการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับตัวเด็กและเยาวชน เช่น ศูนย์เดอะฮับสายเด็ก (The Hub Saidek) ที่มีการจัดกิจกรรมเสริมทักษะสำหรับเด็กเร่ร่อนในกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในพื้นที่หัวลำโพง มูลนิธิเออเบิร์น ไลท์ (ประเทศไทย) ที่มีกิจกรรมให้คำปรึกษาและสนับสนุนด้านการศึกษา และสนับสนุนด้านการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้สถาบันอุดมศึกษายังมีบทบาทในด้านการบริหารจัดการ และการจัดการเรียนรู้ที่ตอบความต้องการของคนแต่ละกลุ่ม ร่วมสร้างความเข้มแข็งให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบนิเวศการศึกษาและการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา พัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ หรือหลักสูตรให้แก่ครูผู้สอนหรือเจ้าหน้าที่ด้านการศึกษาที่ต้องคลุกคลีกับเด็กและเยาวชนกลุ่มดังกล่าวได้ และช่วยสนับสนุนทรัพยากรด้านการศึกษาของสถาบันให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่กลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

ดังนั้นบทความนี้จึงมีความสนใจนำเสนอการวิเคราะห์สถานภาพของหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเสริมและสนับสนุนให้เกิดการยกระดับการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ให้มีศักยภาพในการทำงานเพื่อเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์หน้าที่ ความรับผิดชอบ และแนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินงานของหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

การทบทวนวรรณกรรม

สถานการณ์การศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

ในปัจจุบันประเทศไทยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) พบว่า ในปี 2563 มีเด็กและเยาวชนออกนอกระบบการศึกษากว่า 3,000 คน และในช่วงหลังโควิด-19 มีกลุ่มเสี่ยงที่ครอบครัวยากจนพิเศษอีกกว่า 700,000 คน ทั่วประเทศ ซึ่งแม้ภาครัฐจะมีโครงการเรียนฟรี 15 ปี แต่การไปโรงเรียนในแต่ละวันต้องมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวเนื่อง เช่น ค่ารถ ค่าอาหาร ค่าชุดนักเรียน และอื่น ๆ อีกมากมาย เมื่อไม่สามารถแบกรับค่าใช้จ่ายได้จึงต้องหยุดเรียน และหายไปจากระบบในที่สุด

นโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎร หรือไม่มีสัญชาติไทย ซึ่งถือเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากเดิมเคยจำกัดไว้ให้บางกลุ่ม บางระดับการศึกษา ปัจจุบันได้เปิดกว้างให้ทุกคนที่อาศัยอยู่ในไทยเข้าเรียนได้โดยไม่จำกัด ประเภท หรือพื้นที่การศึกษา พร้อมทั้งจัดสรรงบอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัวให้แก่สถานศึกษาที่จัดศึกษาให้แก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎร หรือไม่มีสัญชาติไทย ตั้งแต่ระดับก่อนประถมถึงมัธยมปลาย พร้อมทั้งให้กระทรวงศึกษาจัดการศึกษาในรูปแบบที่เหมาะสมแก่เด็กและเยาวชนที่หนีภัยจากการสู้รบ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ จากการสำรวจของกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2562 พบว่ามีนักเรียน นักศึกษา ที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร หรือไม่มีสัญชาติไทยทั้งสิ้น 73,647 คน ซึ่งนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษา ได้มีการออกระเบียบว่าด้วยหลักฐานในการรับนักเรียน นักศึกษาในสถานศึกษา พ.ศ.2548 จัดทำคู่มือและแนวปฏิบัติสำหรับการจัดการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎร หรือไม่มีสัญชาติไทย ฉบับปรับใหม่ พ.ศ. 2560 พร้อมทั้งพัฒนาระบบกำหนดรหัสประจำตัวผู้เรียนเพื่อเข้ารับบริการศึกษาสำหรับผู้ไม่มีหลักฐานทางทะเบียน และจัดสรรงบอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายให้แก่สถานศึกษา ซึ่งทำให้สามารถช่วยเหลือให้เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาสามารถเข้ารับการศึกษาได้

การจัดการศึกษาให้กับกลุ่มเยาวชนนอกระบบการศึกษาจึงมีความหลากหลายไม่แน่นอนตายตัวขึ้นอยู่กับพื้นที่ และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเด็ก หรือสถานการณ์ของชุมชนที่อยู่รอบตัวเด็ก โดยพื้นที่ต่าง ๆ ได้ร่วมมือกับองค์กร และสถาบันการศึกษาในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนเหล่านี้ ซึ่งจากงานวิจัยของพัชราภา ตันติชูเวช (Tantichuwet, 2016) พบว่า มีปัจจัยที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนออกนอกระบบการศึกษา 2 ปัจจัย คือ 1) ทัศนคติที่มีต่อการเรียนของเด็กและเยาวชน การปรับตัว การแต่งงาน

2) ปัจจัยจากครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม เช่น ทัศนคติของครอบครัวที่มีต่อการศึกษา ปัญหาด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ความลำบากในการเดินทางไปโรงเรียน ซึ่งแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ได้แก่ 1) การจัดการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นตามบริบทของผู้เรียน 2) การจัดการศึกษาที่เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน 3) การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นเพื่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ 4) การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา 5) การจัดการศึกษาทางเลือกเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียน

แนวคิดทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา พบว่า มีแนวคิดที่สำคัญหลายแนวคิด ทั้งนี้ขอยกตัวอย่างที่ชัดเจนของ อัญชลี ธรรมะวิธีกุล (Thammawithikul, 2018) กล่าวว่า ความเชื่อพื้นฐานของการจัดการศึกษานอกระบบ เป็นความเชื่อที่แสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่า การศึกษาอาจเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น การศึกษานอกระบบอาจพิจารณาได้ 2 มิติ คือ

มิติที่ 1 เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน โดยมีหลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเช่นเดียวกัน แต่ก็มีความยืดหยุ่นสามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหาจากสภาพแวดล้อม หรือความต้องการของผู้เรียนมากำหนดเป็นหลักสูตรก็ได้ แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิต จิตใจ มีอารมณ์ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจ สามารถรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนตัดสินใจ เป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ด้วยตนเอง มิใช่เครื่องจักรหรือผู้จำนนที่จะถูกใครบังคับชี้นำได้ โดยไม่ยินยอม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถคิดเองได้ สามารถคิดเป็น รู้จักผิดชอบชั่วดี ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มิใช่ถูกสอน เมื่อเขาปรารถนาที่จะเรียนก็จะขวนขวายที่จะเรียน และสามารถเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งจนนำความรู้นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตนได้

มิติที่ 2 เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการที่โรงเรียนจัดให้ได้ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนทางด้านร่างกาย จิตใจ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและการทำงานมาระดับหนึ่ง สามารถรับผิดชอบตนเองได้ การจัดการศึกษาจึงใช้หลักการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) เป็นหลักการสำคัญ นั่นก็คือ เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และครูผู้สอนในการวางแผนการเรียนร่วมกัน ต้องเข้าใจเหตุผลของการเรียน มีเป้าหมายของการเรียนที่ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่จะร่วมตัดสินใจกับกลุ่มเพื่อนและครูว่าจะเรียนอะไรอย่างไร มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้จัดการศึกษาสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนจะต้องเข้าใจธรรมชาติ จิตใจและอารมณ์ของกลุ่มเป้าหมายและจัดโอกาสให้เรียนด้วยตนเอง เรียนจากของ

จริง เอาความรู้และประสบการณ์จากการทำงานมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ด้วย การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ สติปัญญา และสภาพแวดล้อม

ทั้งนี้จากงานวิจัยของวาสนา จักรแก้ว (Chakkaew, 2018) ศึกษาการเพิ่มโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาของเด็กด้อยโอกาสภาคเหนือตอนบน ผลการวิจัยพบว่า นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสของประเทศไทยมี 6 ข้อ คือ 1) บริการการศึกษาอย่างเสมอภาคและทั่วถึง 2) จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพเน้นการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่เหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาส 3) ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการศึกษาและปัจจัยพื้นฐาน 4) จัดระบบบริหารจัดการให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ 5) การจัดสรรงบประมาณให้กับสถานศึกษา และ 6) สร้างและพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส สำหรับแนวทางการเพิ่มโอกาสควรมีการขยายโอกาสทางการศึกษาลดค่าใช้จ่าย เพิ่มบทบาทของครูแนะแนว ผลักดันให้นักเรียนได้รับสัญชาติ และการเข้าถึงการศึกษาควรมีการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาคุณภาพผู้เรียนและส่งเสริมการจัดการศึกษา ขยายการเข้าถึงบริการทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ พัฒนาระบบ การบริหารจัดการส่งเสริมการศึกษาอย่างมีส่วนร่วม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research methodology) ดำเนินการบนพื้นฐานแนวคิดการตีความหมาย (Interpretivism) โดยออกแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) เก็บข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสาร (documentary research) เกี่ยวกับผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview)

พื้นที่การศึกษาทำในหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาจำนวน 21 แห่งทั่วประเทศไทย โดยได้รายชื่อจากการศึกษาบทบาทของหน่วยงาน และการเสนอชื่อจากหน่วยงานภาครัฐที่มีเครือข่ายกับหน่วยงานอื่นที่ทำงานร่วมกัน ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานภาคสังคม และองค์กรในชุมชน ได้แก่ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงยุติธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร รวมทั้งมูลนิธิ สมาคม และองค์กรต่าง ๆ ที่ทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยคือ หัวหน้าหน่วยงานหรือผู้แทน หน่วยงานละอย่างน้อย 1 ท่านหรือมากกว่า

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสารการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ศึกษา และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่ทำงานในบทบาทการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของ

เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา โดยมีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ 1) แบบวิเคราะห์เอกสารการดำเนินงานของหน่วยงานในประเด็นดังนี้ นโยบาย พันธกิจ ภารกิจในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา สถานภาพบทบาทการทำงาน ความรับผิดชอบภาระงานในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและเรียนรู้ของเยาวชนนอกระบบการศึกษาโดยภาพรวม และ 2) ประเด็นคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นดังนี้ แผนการทำงาน รูปแบบกิจกรรมด้านการส่งเสริมในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต แนวปฏิบัติที่ดี โอกาส จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา/อุปสรรค ความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายอื่น และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย โดยสร้างกรอบคำถามสัมภาษณ์ด้วยแนวคำถามหลัก และใช้คำถามต่อเนื่องที่ได้ระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อขยายความตามบริบทที่พบในเรื่องเล่า

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมในการวิเคราะห์เอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ข้อมูลแบบการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) เพื่อสร้างข้อสรุปจากความเข้าใจความเป็นจริงของเรื่องราวและสถานการณ์เฉพาะด้วยการตีความของนักวิจัย (Tashakkori & Teddie, 2003) โดยมีการจัดกระทำข้อมูล หาแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลเพื่อให้นำไปสู่การสร้างความเข้าใจในแต่ละประเด็น ผู้วิจัยทำการเลือกข้อมูลที่จะนำมาแยกส่วนประกอบเพื่อหาคุณสมบัติที่ต้องการเปรียบเทียบ วิเคราะห์แยกส่วนประกอบข้อมูลแต่ชุด โดยพิจารณาว่าจะแยกส่วนประกอบของข้อมูลเป็นที่มีคุณสมบัติตรงกันหรือสอดคล้องกัน และจัดทำตารางเปรียบเทียบคุณสมบัติข้อมูลแต่ละชุดแยกตามส่วนประกอบและใส่คุณสมบัติข้อมูลแต่ละชุดแยกตามส่วนประกอบลงในตาราง และพิจารณาความเหมือนและความแตกต่างและสร้างข้อสรุปที่ได้จากการเปรียบเทียบโดยบรรยายโยงให้เห็นคุณสมบัติของข้อมูลในแต่ละประเด็นเพื่อสรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. สถานภาพของหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา สามารถแบ่งสถานภาพของหน่วยงานได้เป็น 4 กลุ่มหลัก ดังนี้

1) หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ 1) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ได้แก่ กรมกิจการเด็กและเยาวชน สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด บ้านพักเด็กและครอบครัว 2) กระทรวงศึกษาธิการ มีหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ได้แก่ สำนักงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) 3) กระทรวงยุติธรรม มีหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ได้แก่ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน 4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย มีหน่วยงานที่มี

บทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ได้แก่ เทศบาลต่าง ๆ 5) กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน 6) ศูนย์สร้างโอกาสเด็ก กรุงเทพมหานคร และ 7) กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.)

2) หน่วยงานภาคเอกชน ได้แก่ 1) เครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน 2) มูลนิธิสายเด็ก 1387 3) มูลนิธิเออเบิร์น ไลท์ (ประเทศไทย) 4) มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก 5) มูลนิธิส่งเสริมการพัฒนาบุคคล 6) มูลนิธิ YMCA ประเทศไทย 7) องค์การเฟรนด์ ประเทศไทย 8) กลุ่มนวัตกรรมเยาวชนเพื่อสังคม (WhyIWhy) 9) มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก และ 10) สมาคมสถาบันส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Children in Street Thailand)

3) หน่วยงานภาคสังคม ได้แก่ 1) UNICEF 2) มูลนิธิสยามกัมมาจล และ 3) มูลนิธิเพื่อความเข้าใจเด็ก

4) องค์กรในชุมชน ได้แก่ 1) มูลนิธิคิดเพื่อเด็ก จังหวัดอุดรธานี 2) กลุ่มมังกรดำ จังหวัดขอนแก่น 3) สมาคมเด็กและเยาวชนเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (กลุ่มลูกเหรียง) จังหวัดยะลา 4) มูลนิธิบ้านกิ่งแก้ว วิบุลสันติ จังหวัดเชียงใหม่ และ 5) มูลนิธิบ้านนกขมิ้น กรุงเทพมหานคร

2. บทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบหน่วยงานทำงานเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

1) หน่วยงานที่มีบทบาทในการปฏิบัติงานเพื่อเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา มีลักษณะการทำงาน คือ เป็นหน่วยการทำงานดูแลเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ร่วมจัดการศึกษาการเรียนรู้นอกเวลาเรียนให้กับเด็กและเยาวชนอยู่ในความดูแลของหน่วยงาน และจัดกิจกรรมเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ให้เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา หน่วยงานในกลุ่มนี้ เช่น บ้านพักเด็กและครอบครัว และสถานสงเคราะห์เด็กจังหวัด สำนักงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ศูนย์สร้างโอกาสเด็ก กรุงเทพมหานคร มูลนิธิสายเด็ก 1387 สมาคมสถาบันส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Children in Street Thailand) เป็นต้น

2) หน่วยงานที่มีบทบาทในการให้กรอบนโยบายการปฏิบัติงาน โดยมีลักษณะการทำงานเพื่อผลักดันนโยบายในการทำงานเพื่อเด็กและเยาวชนด้วยโอกาส และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการทำงานด้านเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส หน่วยงานกลุ่มนี้ เช่น UNICEF สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กศส.) เป็นต้น

3) หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน / ให้ทุนสำหรับการปฏิบัติงาน โดยมีลักษณะการทำงานในรูปแบบการจัดตั้งโครงการเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส และให้ทุนสนับสนุนการทำงานแก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส หน่วยงานกลุ่มนี้ เช่น กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) 2) มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก และมูลนิธิสยามกัมมาจล เป็นต้น

3. แนวการปฏิบัติที่ดีในการทำงานของหน่วยงานด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

หน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา มีกระบวนการที่ส่งให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่

1) การส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิตและฝึกอาชีพ มีวิธีการคือ จัดหลักสูตรหรือโปรแกรมที่ตอบสนองกับทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชนกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในความดูแลด้วยตนเอง โดยกิจกรรมการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยการประสานกับหน่วยงานอื่น ๆ เช่น ประสานงานร่วมกับ กศน. ให้ช่วยจัดกิจกรรมฝึกอาชีพ และเสริมทักษะการดูแลตนเองและการปรับพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกับสังคม (ความถี่ 20)

2) การดูแลความปลอดภัยในชีวิต มีวิธีการดังนี้ ให้แหล่งพักพิงเลี้ยงดู ทำหน้าที่เป็นพ่อแม่ให้กับเด็ก ๆ ในหนึ่งครอบครัวเหมือนกับครอบครัวทั่วไป เด็ก ๆ ทุกคนจะได้รับความรัก ความอบอุ่น การดูแลเอาใจใส่จากพ่อแม่อย่างใกล้ชิด ทำงานร่วมกับชุมชนในการเฝ้าระวังความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน จัดทำฐานข้อมูลและเยี่ยมบ้านเด็กและเยาวชนที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยง และให้การช่วยเหลือเพื่อคุ้มครองสิทธิของเด็กและเยาวชน (ความถี่ 16)

3) การส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีวิธีการคือ ส่งเด็กและเยาวชนที่ยังอยู่ในวัยเรียนได้เข้าเรียนต่อในโรงเรียนในพื้นที่ และสนับสนุนทุนการศึกษา (ความถี่ 13)

4) การดูแลสุขภาพของเด็กและเยาวชน มีวิธีการดังนี้ ส่งเสริมการดูแลสุขภาพให้เด็ก จัดการดูแลด้วยโภชนาการครบถ้วน ให้คำปรึกษาดูแลตนเอง และช่วยบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง โดยร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เช่น สถาบันอุดมศึกษาที่มีความรู้ทางวิชาการในศาสตร์เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูเด็กตามช่วงวัยมาให้บริการทางวิชาการ การอบรมและให้ความรู้แก่หน่วยงานที่ทำงานด้านเด็ก (ความถี่ 10)

4. ข้อจำกัดการดำเนินงานในปัจจุบันของแต่ละหน่วยงาน แบ่งออกได้เป็น 4 ประเด็นหลักดังนี้

1) ข้อจำกัดด้านบุคลากร

เนื่องจากแต่ละหน่วยงานมีบุคลากร/เจ้าหน้าที่ที่ทำงานส่งเสริมการเรียนการสอนให้เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ทั้งบุคลากรประจำและบุคลากรอาสาสมัคร แต่สิ่งที่เป็นข้อจำกัดสำคัญคือ ความรู้ความสามารถเฉพาะทางในการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่มีความหลากหลายทั้งในเชิงปัญหาและความต้องการในการได้รับการช่วยเหลือและการส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ เนื่องจากนี้ ยังพบว่า บุคลากรส่วนใหญ่จะได้รับการคัดเลือกให้เข้าทำงานในหน่วยงานตามวุฒิการศึกษาที่สอดคล้องกับบทบาทภารกิจหลักของหน่วยงาน เช่น นักสังคมสงเคราะห์ ของกระทรวงการพัฒนาสังคมฯ ซึ่งหน้าที่คือการสงเคราะห์และช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่ต้องได้รับการคุ้มครอง แต่การจัดการเรียนรู้เป็นภารกิจรองของหน่วยงาน ทำให้ขาดความรู้ ความเชี่ยวชาญในการวางแผน ออกแบบ

และจัดการศึกษา รวมถึงการเข้าใจสภาพของเด็กและเยาวชนนอกระบบอย่างแท้จริง ผลการจากสัมภาษณ์ยังพบว่า บุคลากร โดยเฉพาะที่ทำงานอยู่ในมูลนิธิที่ทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่จะมีวุฒิการศึกษาที่หลากหลาย เนื่องจากหน่วยงานเปิดโอกาสให้ผู้ที่สนใจและเป็นอาสาสมัครเข้าร่วมทำงาน เป็นต้น

2) ข้อจำกัดในการทำงานส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในความดูแลได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น

ในการทำงานส่งต่อเด็กและเยาวชนในความดูแลให้ได้รับการพัฒนา อาทิ โอกาสกลับสู่ระบบการศึกษา โอกาสในการพัฒนาทักษะอาชีพ และโอกาสที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเอง จากการสัมภาษณ์พบว่า การส่งต่อให้เด็กและเยาวชนในความดูแลของหน่วยงาน/องค์กรเข้าสู่การรับการดูแลที่เหมาะสมกับความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญมาก โดยเฉพาะกับการให้โอกาสเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาเหล่านี้ ให้สามารถเรียนต่อในการศึกษาที่สูงขึ้นตามระดับในการศึกษาในระบบ หรือการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา การเข้ารับการศึกษาสถาบันอุดมศึกษามีข้อจำกัด ทั้งจากตัวของเด็กและเยาวชนที่เห็นว่าการศึกษาต่อเป็นเรื่องยากลำบาก บางแห่งเด็กต้องประสานหาความช่วยเหลือในการแสดงสถานภาพของตน เช่น เด็กที่ไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน ทำให้ขาดโอกาสในการศึกษาต่อ เพราะบางสถาบันอุดมศึกษายังไม่เปิดรับเด็กที่ไม่มีสถานะเข้าเรียน หรือเด็กเร่ร่อนบางคนไม่มีความต้องการเดินทางเข้าสู่สถานศึกษา แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงาน กศน. มีนโยบายในการสอนให้ถึงแหล่งที่อยู่ของเด็ก แต่ความเป็นเด็กเร่ร่อนจะไม่มีสถานที่อยู่ที่แน่นอน เมื่อมีหน่วยงานมูลนิธิต่าง ๆ เข้าช่วยเหลือ แต่บางคนก็ไม่ต้องการแสดงตนเองให้ได้รับการศึกษาที่จัดให้

3) ข้อจำกัดด้านการทำงานในพื้นที่

ในการทำงานที่ผ่านมา หน่วยงานที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนในพื้นที่จะมีทั้งหน่วยงานที่ทำงานตามบทบาทหน้าที่ ชุมชนที่ทำงานเป็นหูเป็นตาเฝ้าระวังเด็กในชุมชน รวมทั้งองค์กรเอกชนและสาธารณประโยชน์ในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งมีหลากหลายรูปแบบทั้งรูปแบบที่เป็นทางการในการเป็นทีมสหวิชาชีพในคณะอนุกรรมการต่าง ๆ ในระดับจังหวัด แต่จะมีเพียงบางแห่งที่มีตัวแทนจากสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเข้าร่วม ซึ่งทำให้สถาบันอุดมศึกษาไม่ทราบข้อเท็จจริงด้านเด็กและเยาวชนในจังหวัดอย่างแท้จริง

4) ข้อจำกัดด้านงบประมาณการดำเนินการ

ในสภาวการณ์ที่ผ่านมา หลายหน่วยงานที่ทำงานกับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาประสบปัญหาการได้รับการสนับสนุนด้านเงินงบประมาณน้อยลง ทั้งในส่วนการสนับสนุนจากผู้ให้ทุน และการได้รับทุนจาการดำเนินโครงการต่าง ๆ เป็นต้น ส่งผลต่อการทำงานอย่างมาก กิจกรรมต่าง ๆ ต้องปรับเปลี่ยน และคำนึงถึงความคุ้มค่าในการดำเนินการมากขึ้น รวมถึงผลกระทบไปสู่การดำเนินงานต่าง ๆ ของหน่วยงานด้วย อาทิ การปรับลดคนทำงานในบางงาน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า สถานภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบของหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่หลากหลาย จากผลการวิเคราะห์สาระจากการสำรวจเอกสารและผลสัมภาษณ์ พบว่า หน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา แบ่งได้เป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) หน่วยงานภาครัฐ 2) หน่วยงานภาคเอกชน 3) หน่วยงานภาคสังคม 4) องค์กรในชุมชน จะเห็นได้ว่าหน่วยงานที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษามีทั้งหน่วยงานในส่วนกลาง และหน่วยงานในระดับภูมิภาค ซึ่งแต่ละหน่วยงานหน้าที่และความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน อาทิ หน่วยงานภาครัฐ อย่างกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์มีหน้าที่ในการพัฒนาเด็กและเยาวชน รวมทั้งแกไขปัญหาที่อาจมีผลกระทบในทางลบต่อเด็กและเยาวชน ตามหลักการของกฎหมายส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชน เป็นต้น ดังที่ พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่2) พ.ศ. 2560 (Royal Thai Government Gazette. ,2017) ได้กำหนดการดำเนินการของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนา แก้ไขปัญหา และร่วมกำหนดนโยบายด้านเด็กและเยาวชน รวมทั้งการส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชน และสอดคล้องกับ ถาวรศักดิ์ รัตนชูศรี (Rattanachusri, 2007) บุษกร ถาวรประสิทธิ์ และเกศแก้ว เจริญวิริยะภาพ (Thawornprasit & Charoenviriyapap, 2010) และ Levinson 1964 ที่อธิบายว่าภาครัฐและเอกชนมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมสนับสนุน การให้ความช่วยเหลือประชาชนทั่วไปในด้านต่าง ๆ ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคสังคม และองค์กรในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ควรจะเพิ่มการสื่อสารทำความเข้าใจกับบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาของตนให้มากกว่านี้ โดยควรมีรูปแบบการทำงานให้การสนับสนุนที่ชัดเจน

นอกจากนี้ หน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษามีแนวการปฏิบัติที่ดีในการทำงานสอดคล้องตามภารกิจของหน่วยงานแบ่งเป็น 4 กลุ่มสำคัญ ได้แก่ 1) การส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2) การส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิตและฝึกอาชีพ 3) การดูแลสุขภาพของเด็กและเยาวชน และ 4) การดูแลความปลอดภัยในชีวิต สอดคล้องกับ ฐิตพัฒน์ สตางค์จันทร์ (Satangchan, 2018) ที่ระบุรูปแบบกิจกรรมที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ว่าควรมีทั้งกิจกรรมด้านการพัฒนาสมอง (Head) กิจกรรมด้านการพัฒนาจิตใจ (Heart) กิจกรรมด้านการพัฒนาทักษะการ ปฏิบัติ/ทักษะชีวิต (Hand) กิจกรรมด้านการพัฒนาสุขภาพ (Health) และ (5) กิจกรรมที่พัฒนารวม และกิจกรรมย่อยในแต่ละด้าน มีความเหมาะสมทุก ๆ กิจกรรมที่จะช่วยให้เด็กและเยาวชนเกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อ

ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และสอดคล้องตามหลักการในการจัดการศึกษา ตาม มาตรา 22 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) 2545 (Office of the National Education Commission, 2002) และพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 (Office of the Permanent Secretary, Ministry of Education, 2008) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนทุกคนให้มีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ อีกทั้งยังสอดคล้องตามเป้าหมายการส่งเสริมการเรียนรู้ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการเรียนรู้ พ.ศ. 2566 ที่ระบุว่า เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้บุคคลสามารถเรียนรู้ และเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง โดยกรมส่งเสริมการเรียนรู้ต้องดำเนินการจัด ส่งเสริม สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต และกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพ ทักษะและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านตามความถนัดของตนเอง การประกอบอาชีพ การพัฒนาอาชีพ และการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม รวมทั้งกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้เพื่อคุณวุฒิ เพื่อเป็นการจัดการเรียนรู้ ให้แก่ผู้ซึ่งอยู่ในวัยเรียนแต่ไม่ได้รับการศึกษาในโรงเรียน ให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Rohitsathien, 2021)

การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเอง และการเรียนรู้เพื่อคุณวุฒิตามระดับเป็นประเด็นสำคัญในการจัดการศึกษาและการส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาซึ่งเป็นหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบข้อจำกัดในการดำเนินงานมี 4 ประเด็น ได้แก่ ข้อจำกัดด้านบุคลากร การทำงานส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในความดูแลได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น การทำงานในพื้นที่ และงบประมาณการดำเนินการ สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นตัวแทนหน่วยงาน อาทิ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ที่กล่าวว่า “คนทำงานไม่มีสวัสดิการ ไม่มีความมั่นคงในวิชาชีพ ไม่มีอนาคต ไม่ได้รับการยอมรับ...มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องเข้าไปยกระดับการทำงานให้ดีขึ้นด้วยการสนับสนุนงบประมาณและการทำงานร่วมกันอย่างจริงจัง...”

ด้วยความตระหนักดีว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความก้าวหน้าทั้งด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ รวมถึงการระบาดของโควิด-19 ที่เริ่มมาตั้งแต่เดือนธันวาคมปี 2562 ที่ส่งผลต่อทั้งระบบเศรษฐกิจ และสังคมที่สร้างความเปราะบางให้กับการดำรงชีวิตของประชาชนของทุกประเทศทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย (Jitsuchon, 2021) การปรับตัวและการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ อยู่เสมอเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของตัวหน่วยงานเอง ดังนั้น หน่วยงานต่าง ๆ ควรต้องการทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของเด็ก ๆ

และการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา รวมถึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐบาลและทุกภาคส่วนของสังคม ความร่วมแรงร่วมใจกันเท่านั้นจึงจะนำมาซึ่งความสำเร็จได้

บริบทและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในปัจจุบันเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการปรับตัวของนานาประเทศทั่วโลกได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ปัญหาของสังคมที่มีความซับซ้อน หรือปริมาณมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวและเตรียมการรองรับให้ทันต่อสถานการณ์ ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น โดยเชื่อมโยงการพัฒนาในทุกมิติ (Wechayanon, 2008) เพื่อส่งมอบบริการสาธารณะที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพและตอบสนองความต้องการของประชาชนกลุ่มนี้ได้อย่างแท้จริง ดังที่ สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (Charungkiattikul, 2018) ได้ให้แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อการขับเคลื่อนชุมชนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทย มีดังนี้

1) การจัดการศึกษาสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความถนัด ความสนใจ ความแตกต่างของบุคคล และมีรูปแบบที่เหมาะสมตามสภาพและความจำเป็นของกลุ่มเป้าหมาย

2) การจัดการศึกษาต้องสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศ

3) ภาคีเครือข่ายการศึกษาตลอดชีวิต มีส่วนร่วมในการเสนอแนะในการจัดการศึกษา รวมทั้งกำหนดมาตรฐานการศึกษา

4) ผู้เรียน/ผู้รับบริการสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิต และปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

การเพิ่มโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาและผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา และผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ การจัดการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยยึดหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อเพิ่มโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาและผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ (Pattayanon, 2021) และในปัจจุบันการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเอง และการเรียนรู้เพื่อคุณวุฒิตามระดับจึงเป็นประเด็นสำคัญยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจสถานภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบของหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา รวมถึงแนวปฏิบัติที่ดีและข้อจำกัดการดำเนินงานในปัจจุบัน

ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรที่มีนโยบายเพื่อช่วยเหลือและส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนของกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่ด้อยโอกาส ควร

พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยอาจขอร่วมมือจากเครือข่ายสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ในการวิเคราะห์ความต้องการในการพัฒนาตนเอง วางแผนกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม ร่วมดำเนินการโดยใช้การศึกษาและการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมและสร้างการพึ่งพาตนเองได้ให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา และการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานอย่างใกล้ชิด อาทิ การส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการ การวิจัย การพัฒนา หลักสูตรและนวัตกรรมทางการศึกษา บุคลากรและระบบข้อมูลข่าวสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังที่กระทรวงศึกษาธิการ (2551) ระบุไว้ในมาตรา 18 ให้สถานศึกษาทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน และจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยร่วมกับภาคีเครือข่ายการดำเนินงานของสถานศึกษา อาจจัดให้มีศูนย์การเรียนชุมชนเป็นหน่วยจัดกิจกรรมและสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนก็ได้ การจัดตั้ง ยุบ เลิก รวม การกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ของสถานศึกษาให้เป็นไปตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

บทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบหน่วยงานทำงานเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาในประเทศไทย มี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) หน่วยงานที่มีบทบาทในการปฏิบัติงานเพื่อเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา เป็นหน่วยการทำงานดูแลเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ร่วมจัดการศึกษา การเรียนรู้นอกเวลาเรียนให้กับเด็กและเยาวชนอยู่ในความดูแลของหน่วยงาน และจัดกิจกรรมเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ให้เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา 2) หน่วยงานที่มีบทบาทในการให้กรอบนโยบายการปฏิบัติงาน เน้นการผลักดันนโยบายในการทำงาน และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการทำงานด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา และ 3) หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและ/หรือให้ทุนสำหรับการปฏิบัติงาน มีลักษณะการทำงานที่ให้การสนับสนุนการผลักดันโครงการเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา และให้ทุนสนับสนุนการทำงานแก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส รวมถึงการติดตามและประเมินผล โดยหน่วยงานต่าง ๆ ควรต้องการทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของเด็ก ๆ และการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา รวมถึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐบาลและทุกภาคส่วนของสังคม ความร่วมแรงร่วมใจกันเท่านั้นจึงจะนำมาซึ่งความสำเร็จได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

หน่วยงานในระบบนิเวศการศึกษาและการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาและหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องควรนำผลการวิเคราะห์ข้อจำกัดการดำเนินงานของหน่วยงานที่ได้จากงานวิจัย ได้แก่ ข้อจำกัดด้านบุคลากร การทำงานส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในความดูแลได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น การทำงานในพื้นที่ และงบประมาณการดำเนินการไปวิเคราะห์เชิงลึก หรือทำการวิจัยและปฏิบัติการเพื่อสังเคราะห์ภาพรวมการดำเนินงาน การประเมินความสำเร็จ และเชื่อมต่อการดำเนินการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และร่วมกันเพื่อกำหนดทิศทางการขอความช่วยเหลือในการทำงาน และ/หรือการสนับสนุนการเรียนรู้ที่จำเป็นกับสถาบันอุดมศึกษาที่เข้าถึงได้ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายหน่วยงานที่มีบทบาทในการส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา เช่น สำนักงาน กศน. (ปัจจุบันคือกรมส่งเสริมการเรียนรู้) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ภาคเอกชน และหน่วยงานภาครัฐ ในลักษณะหน่วยพื้นที่เพื่อเกื้อหนุนระบบการเรียนรู้ร่วมกันของหน่วยงานในระบบนิเวศการศึกษาและการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาเพื่อเพิ่มโอกาสในการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

References

Chakkaew, W. (2018). Increasing opportunities and access to higher education for underprivileged children in the upper northern region. *Veridian E-Journal, Silpakorn University Thai version, Humanities, Social Sciences and Arts*, *11*(3), 1767-1785.

Charungkiattikul, S. (2018). Guidelines for organizing lifelong education to drive a learning community. In the social and cultural context of Thailand. *Journal of Education Chulalongkorn University*, *46* (2), 218-239.

Jitsuchon, S. (2021). *Social impacts of the COVID-19 outbreak. New wave and measures that should be taken.* https://tdri.or.th/2021/01/impact-of-new-covid-19-wave/

Levinson, D.J. (1964). *Role Personality and Social Structure.* Mc Millan Company.

Ministry of Education. (2008). *Announcement of the Ministry of Education regarding standards of higher education institutions, 2008*. The Agricultural Co-operative Federation of Thailand Printing Press.

Ministry of Education. (2023). *Learning Promotion Act 2023*. Piyamit Multimedia Company Limited.

Office of the National Education Commission. (2002). *National Education Act B.E. 2542 and its amendments (No. 2) B.E. 2002*. Phrikwan.

Office of the Permanent Secretary, Ministry of Education. (2008). *Manual for the operation of the non-formal education curriculum at the basic education level, 2008*. Bangkok: Rangsi Printing.

Pattayanon, P. (2021). *12 education management policies, 7 urgent agendas of the Ministry of Education*. http://www.spm7.go.th/web2021/?p=1799.

Rattanachusri, T. (2007). *Role in the operations of the agricultural cooperative committee in Satun Province* [Master's Thesis, Thaksin University].

Rohitsathien, B. (2021). *Cabinet approves draft. National Education Act and the Learning Promotion Act*. https://moe360.blog/2021/06/01/cabinet-resolution-010664/

Royal Thai Government Gazette. (2017). *National Child and Youth Development Promotion Act No. 2, 2017*. https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2017/A/063/1. PDF

Satangchan, T. (2018). Development of activities to promote learning in the 21st century for students of schools under the Loei Primary Educational Service Area Office, Area 2. *E-Journal, Silpakorn University*, *Thai version, Humanities, Social Sciences and Arts*, *11*(1), 343-365.

Tantichuwet, P. (2016). *Guidelines for organizing education for children and youth outside the education system: A case study of Tak Province* [Research Report, Dhurakij Pundit University].

Tashakkori, A., & Teddlie, C. (2003). *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research*. Thousand Oaks Sage.

Thammawithikul, A. (2018). *Principles of organizing non-formal education. and educational philosophy regarding non-formal education*. https://panchalee. wordpress.com/2009/03/28

Thawornprasit, B. and Charoenviriyapap K. (2010). The role of government and private agencies in promoting the development of the potential of the local processed seafood industry around the Songkhla Lake basin. *Journal of Economics and Public Policy*, *1*(2), 41-53.

The Equitable Education Fund. (2019). *Operational manual for receiving conditional subsidies for exceptionally poor students. (Equality scholarship student).* https://bit.ly/2PYRv9s

The Equitable Education Fund. (2020). *Situation of children outside the system*. https://oosc-report.firebaseapp.com/#Overview

Wechayanon, N. (2008). *New dimensions in human capital management.* Graphico Systems.